Kígyók békák

búvár zsebkönyvek

Móra

JANISCH-ZSÁMBOKI

Kígyók, békák

BÚVÁR ZSEBKÖNYVEK
MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

ÍRTA JANISCH MIKLÓS
RAJZOLTA ZSÁMBOKI ORSOLYA

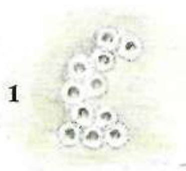
A CÍMLAPOT URAI ERIKA TERVEZTE

MÁSODIK, FELÚJÍTOTT KIADÁS

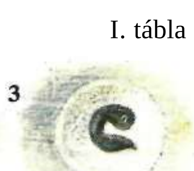
KÉTÉLTŰEK (AMPHIBIA)

A kétéltűek változó testhőmérsékletű állatok, mert a testük hőmérséklete a környezetükétől függ. Ennek egyrészt az az oka, hogy náluk még nem fejlődött ki a hőszabályozási központ, másrészt háromrekeszes szívük a szervezetüket kevert: artériás és vénás vérrel látja el. Nincsen hőszigetelő berendezésük sem: például hiányzik a bőr alatti zsírpárnájuk. Kettős életűek, mert lárváik külső bojtos kopoltyúikkal csakis a vízben oldott oxigént tudják hasznosítani. Életük első szakaszában ezért vízi életmódot folytatnak, és csak átalakulásuk után, amikor kopoltyúikat a tüdő váltja fel, mászhatnak ki a szárazföldre. Petéiket - a szalamandrák esetében a lárváikat - a vízbe rakják le. A szalamandrák tehát eleven lárvafialók. A varangyok hosszú, szalmaszál vékony petezsinórjaiban két sorban, az ásóbékák ujjnyi vastag kocsonyás petefüzérében több sorban, a többi békafajunknál pedig kisebb-nagyobb fürt alakban (1., 2., 3.) helyezkednek el a vízben megtermékenyített peték. A gőtéknél a nőstény a kloákájába szippantja fel a hím által kis csomókban lehelyezett csírasejteket, és belső megtermékenyítés után rakja rá a már osztódó petéket a vízinövények száraira. A békáknál a kikelő lárvák, a békaporontyok (4., 5.) - vagy népiesen ebihalak - nagy, lapos evezős farokkal rendelkeznek (6., 7., 8.). Ez aztán az átalakulás hónapjai során a két kopoltyúval együtt elcsökevényesedik, anyagai felhasználódnak előbb a hátsó, majd a mellső végtagpárok kifejlődésére (9., 10.). Az átalakult kisbékák - néha még parányi farokgumóval a kloákájuk felett (11) - szétugrálnak a partokon, és élik rovarritkító életüket, míg csak a deresre forduló őszi reggelek el nem tüntetik az ízeltlábúakat. A hideg évszak a kétéltűeket is telelésre - hibernációra - kényszeríti. Vizek iszapjába, lyukak mélyére ássák el magukat, és 6-8 °C-ra lehűlve dermedten, ún. torpor-állapotban vészelik át a fagyos téli hónapokat.

I. tábla

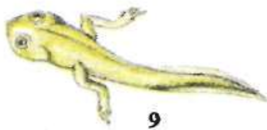

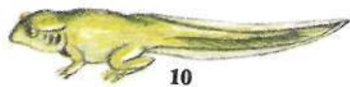

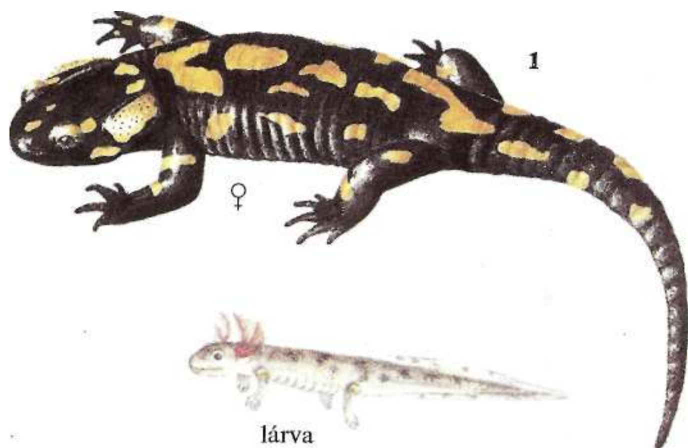

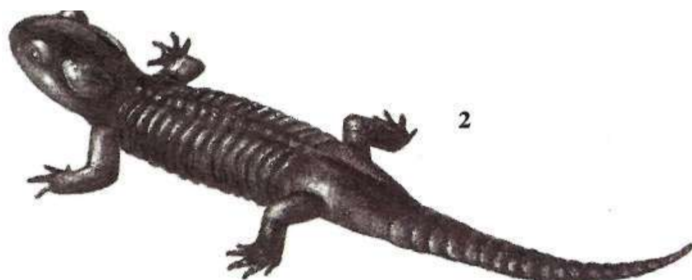

1. Foltos szalamandra (Salamandra salamandra). Május legelején, langyos eső utáni napon csendben lépkedve a Soproni-hegység, a Börzsöny, a Mátra, a Bükk vagy akár a Zempléni-hegység bükkös szálerdeiben gyakran találkozhatunk ezzel a 18-22 cm hosszú, csillogó, lakkfekete alapon élénksárga foltokkal díszített farkos kétéltűnkkel, a középkori „aranycsináló" alkimisták kedvelt kísérleti állatával. Közeledtünkre megdermed, kitart pár percig, aztán riszáló mozdulatokkal, lomha egykedvűséggel halad a közeli patak felé. Ha óvatosan követjük, megleshetjük, amint a vízbe sétál, s lejut az árral egy rejtett öbölig: ahol ni, már többen is vannak! Csupa köpcös, zömök törzsű nőstény. Most van a szaporodásuk ideje. Ha van türelmünk - és távcsövünk is -, végigcsodálhatjuk az eleven lárvák fialását. Mint 30 mm-es megelevenedett hajtűk, préselődnek ki sorra - akár negyvenen is - az anya kloákáján. Pár pillanatig mozdulatlanok, aztán vidám farokrázogatással eleveznek a vízbe hullott és barnára aszott avarlevelek meg szikladarabok közé. Azok árnyékában lesik a szájuk elé sodródó férgeket, alsórendű rákocskákat meg parányi vízicsigákat. Így növekednek nyáron át 6 cm-esre, s közben lilásszürke fémes tarkázatuk sárga foltos feketére színeződik. Őszidőre - ha jól ment soruk - szüleik kicsinyített másaivá alakulnak. Ettől kezdve éveken át az árnyas, páradús erdők alján élik hallgatag életüket.

2. Alpesi szalamandra (Salamandra atra). A jugoszláviai Kapela hegység vagy az Alpok romantikus völgyeiben bukkanhatunk erre a karcsúbb, 16 cm hosszú, folt nélküli fekete rokon fajra. Nősténye leggyakrabban csupán két újszülöttet hoz a világra. Mind a két szalamandrafaj bőre mirigyekben gazdag, amelynek mérge a szembe jutva kötőhártya-gyulladást okoz. Kézbevételük után ezért alaposan mossunk kezet!

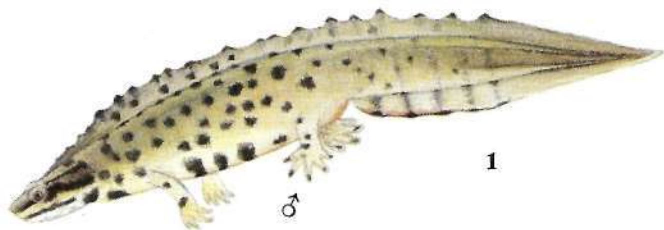

1
♀
lárva

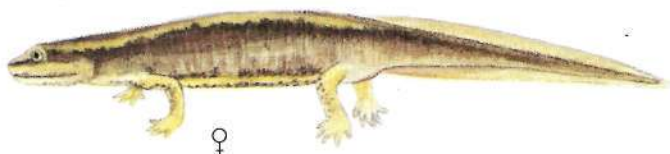

2

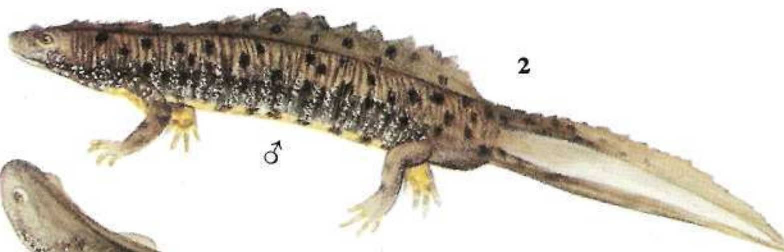
1. Közönséges vagy **pettyes gőte** (Triturus vulgaris). Április elején, amikor az Alföldön és az alacsonyabb dombvidékeinken a fűz barkája sárgulni kezd, a turjáni rétek vadvizében, lassú folyású csatornáiban a pettyes gőte már nászruhát visel. Ilyenkor az alig 10 cm hosszú hím gerince mentén kékes gyöngyházfényben csillogó, csipkés szélű taraj húzódik. Oldalait és narancssárga hasfelét kisebb-nagyobb barna pettyek-foltok tarkítják. Nőstényének nincs taraja, csupán egy alig kiemelkedő bőrszegély jelzi a gerincvonalát.

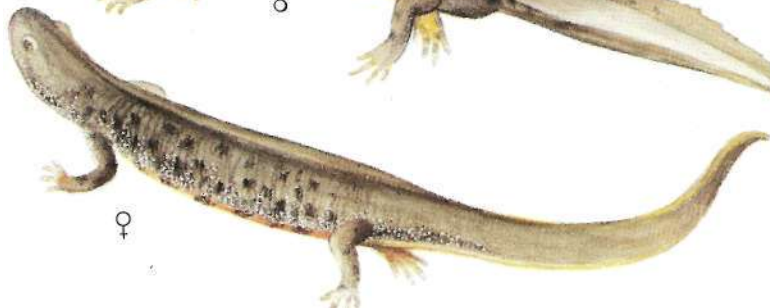
2. Tarajos gőte (Triturus cristatus). Ugyanazokban a vadvizekben, amelyekben az előbbi rokona él, a 15-16 cm hosszú tarajos gőtére is rátalálunk. A nászruhás hímek színpompásak: hátuk és oldaluk sötét olajbarna, szétszórtan nagyobb feketés foltokkal. A hasi oldaluk mélysárga, mint a mocsári gólyahír virága, s ezt az alapszínt kisebb-nagyobb sötétbarna foltok tarkázzák. Gerincükön tekintélyes csipkés szélű taraj húzódik, melyet a faroktő felett mély befűződés szakít meg. Torkukat és arctájékukat finom fehér pontok mozaikozzák. A széles evezős farok oldalain fehéreskék, gyöngyházfényű szalag csillog. Termetesebb nőstényén taraj helyett csak egy sárgás hátvonal húzódik. Hasi oldala narancsvörös, nagy csokoládébarna foltokkal. A vizek fölmelegedtével a hím udvarolni kezd. Taraja fölmerevedik, finoman hullámzó remegés fut rajta végig, és begörbülve odasimul a párja fejéhez, mintegy átöleli, miközben farki végével simogatja, paskolva ingerli annak oldalát, Így tart a nászuk két hétig is. Két hét múlva - ha elég langyos az idő - kikelnek a bojtos, kopoltyús, fürge kis lárvák, és megkezdik csöndes, önálló életüket. Nyárutó lesz, mire átalakulnak, de a vizet csak októberben hagyják el. Elhagyott egérlyukakban, kövek alatt keresnek a téli hónapokra biztos menedéket.

III. tábla

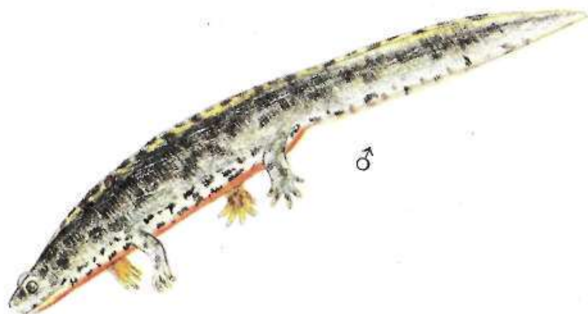

1. Alpesi gőte (Triturus alpestris). Ennek a tetszetős, ritka gőténknek már a neve is elárulja, hogy csak magasabb hegységeink: a Bakony, a Mátra, a Bükk és a Zempléni-hegység vizeiben találhatunk rá. Hossza mindössze 10-12 cm. Karcsúbb, nászruhás hímje oldalainak kékes alapszínét sötétbarna moharajzolat díszíti. Hasi oldala folt nélküli narancsvörös, és ez az élénk, tüzes szalagcsík már az első pillantásra megkülönbözteti az előbbi két gőténktől. Taraja alacsony, ép szélű léc, melynek világos alapszínét a szabályos közökben ismétlődő sötétbarna foltok gyöngysorossá csinosítják. Valamivel nagyobb nőstényе sötétebb tónusú. Május legelején kisebb, kristályvizű hegyi tavainkban, lápforrásainkban néha nagyobb számban is összeverődnek a nász idejére. Júliusban aztán elhagyják ezeket a friss vizű tavacskákat, forráskutakat, ahová a kirándulók is le szoktak telepedni. Ettől kezdve nyirkos avar alatt és mohapárnák rejtekeiben vadásznak apró lágy rovarokra, gilisztákra és növendék csigákra.

2. Kárpáti gőte (Triturus montandoni). A turista éppen úgy rábukkanhat a Tátra csendes, tiszta állóvizeiben, mint a Déli-Kárpátok, a Páreng, a Retyezát rejtett forrásaiban. Kisebb az eddig említett gőtéinknél, mert hímje csupán **70-75** mm-re, nőstényе meg 85 mm-re nő meg. Sárgásbarna törzsüket kétoldalt mélybarna, cakkos szélű szalag díszíti. Hasuk világos, folt nélküli agyagsárga. A hím kloáka-duzzanata és hátsó lábtalpa feketés. Nőstényének kloáka-tája narancssárga. A hímek már március végén előbújnak, a nőstényekre csak egy hónap múlva találhatunk rá. A májusi nász után szétszélednek a vizek környékére, és sziklák, fatönkök, mohapárnák zugaiba húzódva élik vadászéletüket, míg csak a hegyvidékeken korán beköszöntő deres hajnalok telelésre nem kényszerítik őket.

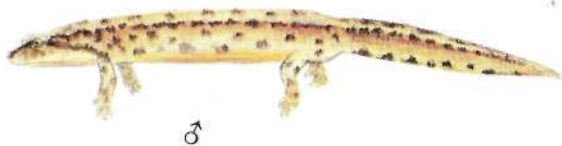
IV. tábla

1

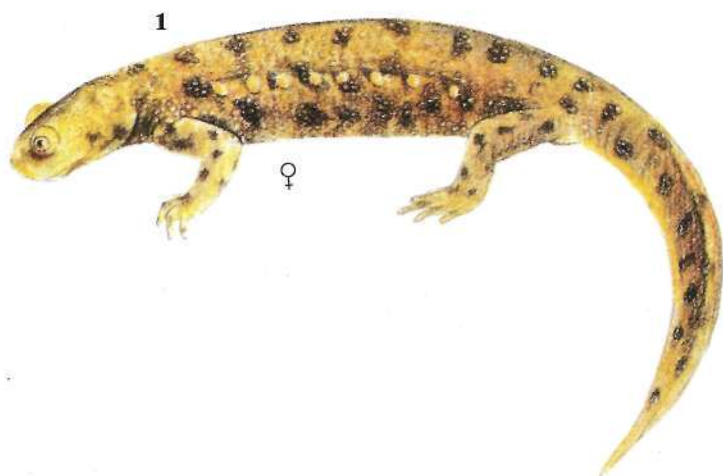
2

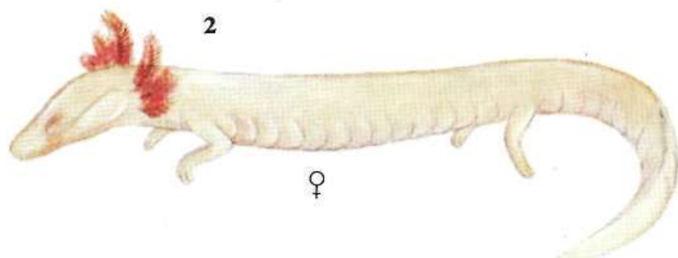

1. Bordás gőte (Pleurodeles waltl). Hazánkban csak kutatóintézetek és terraristák tartják ezt az erős testű, 25-30 cm-es nagyságot is elérő gőtefajt. Délnyugat-Spanyolország, Portugália és Marokkó vízmedencéiben, mocsaraiban él. Sötét szürkés- vagy rőtesbarna alapszínét a feketés foltok még sötétebbé teszik. Oldalain, a bordák vége felett, narancssárgás szemölcsök sorakoznak. Izmos evezőfarkával könnyedén mozog a vízben, de a szárazon annál nehézkesebb. Igen falánk. Kerüli a napfényes helyeket, inkább a vízinövények félhomályában húzódik meg. Fogságban is könnyen szaporodik. A nőstények a megtermékenyített petéket - néha 600-nál is többet - kocsonyás burokba zártan a növények víz alatti száraira rakják le. A kikelő lárvák apró vízi szervezetekkel - alsórendű rákokkal, szúnyoglárvákkal stb. - könnyen felnevelhetők.

2. Barlangi vakgőte (Proteus anguinus). Ha a dalmát tengerparton nyaralók a dalmáciai vagy a hercegovinai karsztbarlangokba kirándulnak, könnyen megismerkedhetnek ezzel az érdekes, rejtett életet élő farkos kétéltűvel. Amikor a túravezető bevilágít a barlangpatak sötéten örvénylő vizébe, ott láthatók a vízfenéken az ujjnyi vastag, 20-25 cm-es vakgőték. Ibolyáslilán vagy halvány rőtesen csillogó selymes bőrük tejfehér, csak bojtos kopoltyúik vérpirosak. Arcorruk tompán lekerekített. Szemük elcsökevényesedett, és bőr takarja, de hiszen nincs is szükségük rá a barlangok örökös homályában. Megnyúlt farkuk alul-felül ellaposodó, tipikus evezőfarok. Sötét környezetükben apró vízi szervezetekkel élnek. Egész lényük a homályba vesző barlangi környezethez módosult. A nőstény 15 °C körüli vízben két 10-12 cm hosszú lárvát hoz a világra. Melegebb vízben 70-75 petét is lerakhat, de ezekből is csak kevés lárva fejlődik ki. Akváriumi felnevelésük sok gonddal jár, de azért érdemes megpróbálkozni vele!

V. tábla

1. Vöröshasú unka (Bombina bombina). Kis termetű békánk, testhossza mindössze 4-4,5 cm. Felül iszapszürke, sötétebb olajzöld foltokkal, alul kékesfekete finom fehér pontozással és kisebb-nagyobb narancs- vagy míniumvörös tarkázattal. Akadnak sötétzöld színváltozatai is. Háti oldalát tompa szemölcsök borítják. Szembogarának alakja: csúcsán álló háromszög. Csaknem egész Európában él. Hazánkban az Alföld és dombvidékeink tavaiban, mocsaraiban mindenfelé megtalálható. Az unkák a vízinövények között terpeszkednek, és „unk-unk" egytagú szavukat tavasszal mindenfelé hallhatjuk. Innét kapták a nevüket. Ha a vízparton megriasztjuk őket lábukat a fejük meg a hátuk fölé tartják, s úgy homorítanak, hogy hasi oldaluk „tüzes foltjai" riasztóan kivillannak (1/a). Így maradnak, amíg csak a vélt veszély el nem múlik. Valamikor a felfúvódott szarvasmarhával lenyelettek néhány unkát, amelynek erős bőrváladékától a marha böfögni kezdett, és néha meg is gyógyult.

2. Sárgahasú vagy hegyi unka (Bombina variegata). Hasonló méretű, csak zömökebb, mint előbbi rokona. Háti oldalán szemölcsei élesebben tüskézettek. Hasi oldalán a kén- vagy citromsárga, térképszerű rajzolatot mély acélkék szigetek tarkázzák (2/a). Szembogara szív alakú. A Pireneusoktól a Délkeleti-Kárpátokig egész Közép-Európa a hazája. Nálunk legfőképpen magasabb hegyvidékeink vizeiben él, legyen az csupán egy erdei út esőpocsolyája. Mindkét faj szorgalmas szúnyog- és rovarirtó. Bőrük méregmirigyeinek igen erős a váladéka, már az is náthát okozhat, ha egy unkát orrunk közelébe emelünk. Ezért érintésük után alaposan mossunk kezet! Ez a jó tanács egyébként mindenkor megszívlelendő, ha kétéltűekkel vagy egyéb állatokkal foglalatoskodunk.

VI. tábla

1 ♀

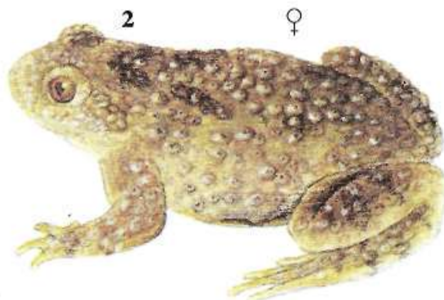

1/a

2/a

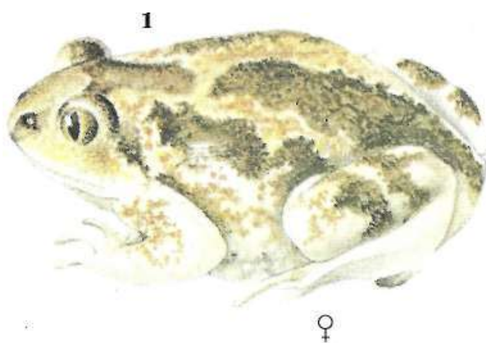
2 ♀

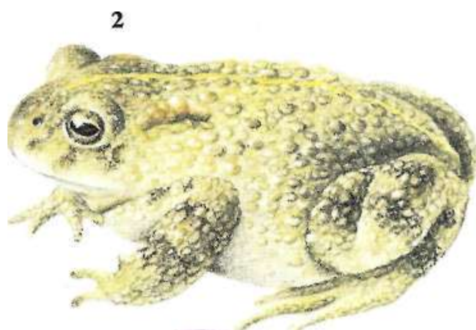

1. Barna ásóbéka (Pelobates fuscus). Éjszakai, rejtett élete miatt kevesen ismerik ezt az 5-8 cm hosszú, zömök termetű békánkat. Drapp vagy szürkés hátoldalát világosabb vagy sötétebb barna, szigetszerű foltok tarkítják, és apró pipacspiros pettyek csinosítják. Szembogara függőleges, ovál alakú rés. Mindkét ivar a hátsó lábán, a sarok közelében féllencsényi szaru ásósarkantyút visel. Ezzel - hátrafelé haladva - percek alatt beássa magát a homokba, mert csak ilyen laza talajú vidékeken fordul elő. A kirándulók leginkább estefelé, hazatérőben akadhatnak össze vele, vagy április elején, a párzási időszakban a langyosodó vizű tavaknál. Ilyenkor a hímek „ko-ko-ko-ko" mély hangzású szava jól hallható a víz alól. Párzás közben a nőstényeket a lágyéktájon ölelik át. A nőstények a petéket csaknem fél méter hosszú, ujjnyi vastag, kocsonyás zsinórban, több sorban elrendeződve rakják le a vízinövények közé. Lárváik nagyobbak valamennyi békánk ebihalainál, és három hónap alatt alakulnak át. Ekkor elhagyják a vizet; bár kis farokcsökevényük még jól kivehető, ez csakhamar felszívódik. Szétszéledve szüleik módján megkezdik éjszakai rovarpusztító életüket, és ott ássák el magukat, ahol a szárító nap heve épp utoléri őket.

2. Nádi varangy (Bufo calamita). Azok a turisták, akik a Keleti-tenger partjára vagy Csehországtól nyugatabbra kirándulnak, könnyen ráakadhatnak erre a viszonylag fürge állatra. Mérete megegyezik a mi zöld varangyunkéval: 5-7 cm hosszú. Olajbarna hátán élénksárga, fűszálvékony csík fut végig a gerince mentén. Bronzsárga szivárványhártyáját vízszintes fekvésű, ovális szemrés töri át. A hímnek nagyméretű hanghólyagja van. Rokonai közül ez a nyugati elterjedésű varangy tud a legfürgébben futni és ásni. Napközben várromok, falak üregeiben, kövek alatt, nádasszéli zsombékok zugaiban pihen, és csak estefelé jön elő. A vizet - mint általában a varangyok - csak párzáskor keresi fel.

VII. tábla

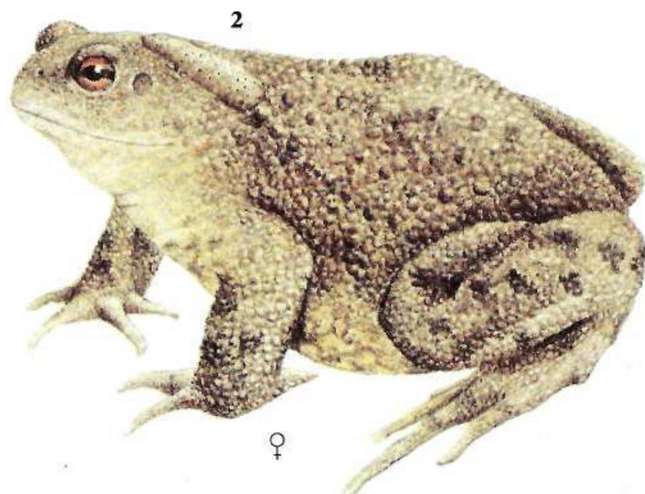

1. Zöld varangy (Bufo viridis). 6-8 cm-nél ritkán hosszabb. Halvány barnásszürke alapon sötétzöld foltokkal rajzolatos háti oldalát még apró rozsdapiros szemölcsök is díszítik. Alsó oldala piszkosfehér, sötétebb szürkés márványozással. A hasonló korú hímek alig kisebbek az általában világosabb nőstényeknél. Nyugat-Európán kívül még Észak-Afrikában és Közép-Ázsiában is megtalálható. Nálunk mindenütt közönséges, sokszor rábukkanhatunk a pincében, krumplisvermekben. Gyakran ráfogják, hogy megrágja a krumplit. Ez persze lehetetlen, hiszen a békák nem képesek rágni, pincebogarak meg házatlan csigák után mennek oda. A nappalokat egyébként valami kő- vagy farakás alatt, esetleg egérlyukban, a bejárat közelében tölti. Táplálék után főképp éjjel jár, meg borongós, esőre hajló időben. Elkapja még a darazsakat is minden kellemetlen következmény nélkül. A vizet csak petelerakáskor - április végén, május elején - keresi fel, a kitavaszodástól függően. Ilyenkor a hímek kitartó pirregő füttye messzire elhallatszik: a falusi tavaszi esték jellegzetes hangjai ezek.

2. **Közönséges** vagy **barna varangy** (Bufo bufo). Egyik legtermetesebb békánk, nőstényének hossza a 14 cm-t is elérheti. Különösen a déli példányai nagyok. Háti oldala az olajbarna különféle árnyalatában csillog. Hasi fele világosabb szürkéssárga, sötétebb foltokkal. Ragyogó szeme aranyló bronzbarna, szembogara vízszintes ovál. A feje két oldalán, a lencsényi dobhártyák mögött papucstalp alakú pórusos nagy méregmirigyek helyezkednek el. Háta kisebb-nagyobb méregmirigyektől „varangyos". Hímje jóval kisebb. A barna varangy Európa és Közép-Ázsia egyik leghasznosabb békafaja, mert a fiatal egerektől, pockoktól kezdve minden káros futó-mozgó rovart-bogarat a gyomrába gyömöszöl. Ha túl nagy a falat, még két mellső „praclijával" is segít magán, mint valami kövér kisgyerek.

1
♀

2
♀

Zöld levelibéka (Hyla arborea). Mindenki ismeri ezt a csillogó borsózöld „időjósunkat". Alig 4,5 cm hosszú teste felül az üde lombzöld minden árnyalatát mutathatja aszerint, hogy sás, nád, fűzlevelek vagy akár a folyosónk alatti oleanderek lombozata között lesi-e a körülötte repülő, zümmögő rovarokat. Hasi oldalának szürkésfehér színét a háti zöldtől egy fehérrel szegett fekete vonalcsík választja el, amely az oldalakon a combok felett merész hurkot vet. A hímek toroktája brekegés alatt cseresznyeszemnyi, rezonáló hólyaggá fúvódik fel. Színüket viszonylag gyorsan meg tudják változtatni a környezet fény- meg színviszonyai szerint: a földi lyukakba telelésre lehúzódók például földbarnák lesznek. Mint minden hazai békánknak, ennek is a mellső végtagján 4, a hátulsón 5 ujja van, de a levelibékát az ujjak végén még tapadókorongok is segítik a kúszásban. Ezek segítségével a fényes levéllemezeken is kiválóan megtapad, sőt a sima üveglapon is fel tud kúszni. Napfényes időben úgy ülnek ki a vízparti növények leveleire, ágaira, hogy a felettük levő lombok beárnyékolják őket, miközben minden pillanatot kihasználnak, hogy a közelükben mozgó szúnyogokat, pókokat és kellemetlenkedő legyeket elkaphassák ragadós nyelvük villámgyors kilökésével. S ha kell, egy jól irányzott ugrással átvetik magukat a szomszédos ágra, s röptében fogják el a kiszemelt dongót. Jelenlétüket vidám, hangos, kereplő brekegésük már messziről elárulja. Régen az oktondi ember befogta, és, mint időjós rabot, uborkásüvegben sanyargatta, míg csak el nem pusztult a sok koplalástól. Ne bántsuk ezeket a kedves kis jószágokat: hasznos munkájukért megérdemlik védelmüket!

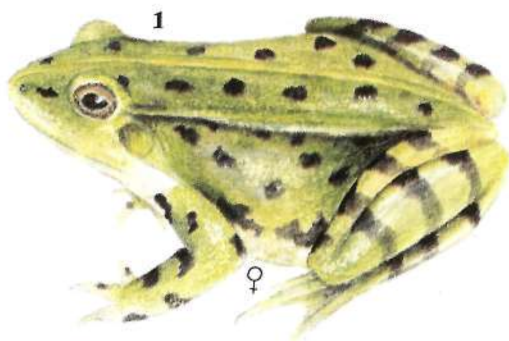
IX. tábla

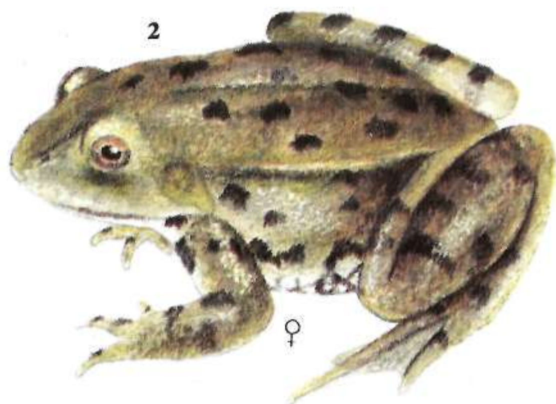

1. Kecskebéka (Rana esculenta). Alig akad olyan falu, amelynek szélén ne lenne egy kis sással, náddal szegett tó. Ha más nem, hát a kubikgödrök esővízzel, hőiével teli kacsaúsztatója. Ha ilyen langyos vizű, növényekkel benőtt tó partján május második felében, napnyugtakor megállunk, a békés csendben egyszer csak felharsan egy vartyogó brekegés, majd az „előénekes" dalára rázendít a környék összes kecskebékája. A jól ismert békaszerenád zsongítóan messzire száll a teli holdas éjszakán át. A kecskebékát aligha kell részletesebben bemutatnunk, bár gyakran összetévesztik a következő rokon fajjal. Felül szép fűzöld, amelyet főképpen a keresztcsont tájékán lencsényi fekete foltok tarkítanak. Hátoldalát gyakran három világosabb sáv is díszítheti. Hasi oldala tejfehér. Citromsárgán futtatott combjai belül feketén márványozottak. Ha lábszárait merőlegesen visszahajlítjuk a teste hossztengelyére, a sarokízületek nem, vagy éppen csak érintik egymást. A hímek karcsúbbak, s mint minden békafajnál, mellső lábukon a belső ujjuk duzzadt a párzási szorítógumók párnáitól. Dobhártyájuk nagy, kiváló hallásról tanúskodik. A hímek szájzuga mögül brekegéskor világos kékesszürke rezonáló hanghólyag türemlik elő. Közismert laboratóriumi kísérleti állat. Exportkereskedelmünk konyhai célokra sokat szállít belőle a nyugati államokba.

2. Kacagó vagy **tavi béka** (Rana ridibunda). Halastavak, rizsföldek, csendesebb lefolyású vizesárkok és csatornák vizeiben él ez a legnagyobb valódi vízi békánk. Törzsének hossza a 14 cm-t is elérheti. Háta szürkés iszapszínű vagy olajzöld, sötétszürke, cakkos szélű foltokkal behintve. Lába hosszabb, mint a kecskebékáé. Hátsó lábujjai között hatalmas úszóhártyák feszülnek, ezekkel nagy lendülettel úszik. A nap nagy részét vízparton vagy a vízinövények (vízitök, tündérrózsa) levelein lesben ülve tölti. Minden mozgó állatot elkap, amit csak legyűrhet falánkságában. Elfogja a sérült halivadékot, sőt még a fiatal apró emlősöket - vízicickányt, törpeegeret - is.

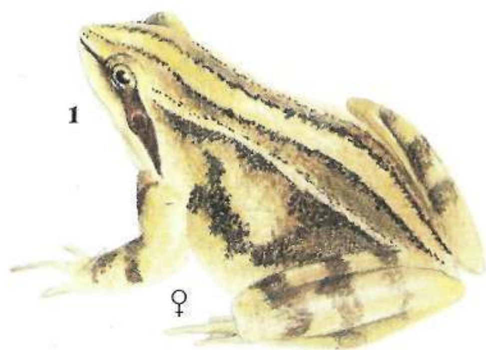

1
♀

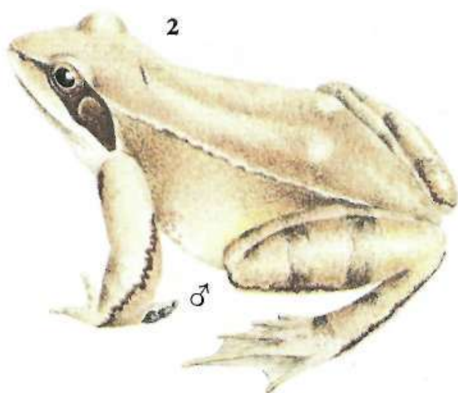

2
♀

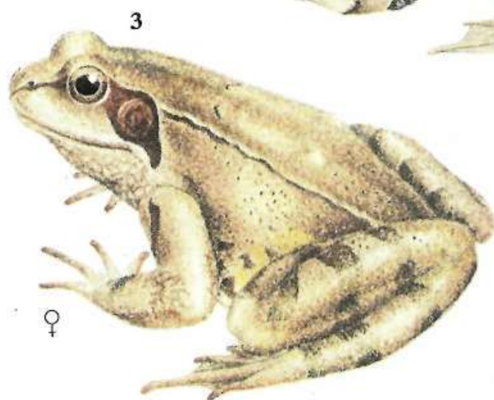
1. Hosszúlábú mocsári béka (Rana arvalis wolterstorffi). A három hazai barna „bajszos" békánk közül a legkisebb, testhossza 5-6,5 cm. Testszínű vagy sárgásbarna hátoldalait csokoládébarna szalagrajz díszíti. Orrnyílásaitól a bronzos csillogása szemén és a dobhártyám át mélybarna „bajuszsáv" húzódik, akárcsak a következő két rokon fajnál. Főképpen az alföldi mocsaras-turjános réteken él. Kora tavaszi násza idején a hímek kobaltkékre színeződnek. Kézbe véve kvakkogó hangot adnak. Párzás után visszabarnulnak. Törzsalakja csak Hatvan környékéről ismeretes.

2. Erdei béka (Rana dalmatina). Ez az avarlevél színű „bajszos" békánk 5-7 cm-re nő meg. Algáktól zöldesen bevont petecsomói már kora tavasszal ott ringanak a rejtett erdei tavacskák, vaditatók vízmedencéiben. Peterakás után az erdők és ártéri füzesek talaján szétszéledve rovarokra, férgekre vadászgatnak. Ha megkergetik, másfél méteres ugrásokkal tűnnek el a csalános, gazos sűrűk alatt.

3. Gyepi béka (Rana temporaria). Nem sokan ismerik ezt a csinos, 7-9 cm hosszú „bajszos" barna békánkat. Teste felül sárgásrózsaszínű. Sárgásfehér hasi oldala szürkésbarnán márványozott. Arcorra szélesen lekerekített. Magashegy vidéki faj. Nálunk csak a Börzsönyből, a Bükkből és a Zempléni-hegységből ismeretes. Összes békafajunk közül a legkorábban keresi fel peterakásra a csendes erdei vizeket. Petefürtjeit sokszor ablaküveg vastagságú jég borítja a kora tavaszi hajnalokon. Nász végén előbb a nőstények szélednek szét a virágba borult szubalpin rétek meg a patakok gyepszegőinek gazosai közé. Háborgatáskor nagy ugrásokkal menekül, vagy meglapul, és a mimikrijében bízik. Mint a legtöbb békafaj, így a barna békáink is a körülöttük élő mozgó rovarokat, férgeket, bogarakat és kisebb csigákat tapadós nyelvük segítségével - mint eleven légycsapóval - ejtik zsákmányul.

1
♀

2
♂

3
♀

HÜLLŐK (REPTILIA)

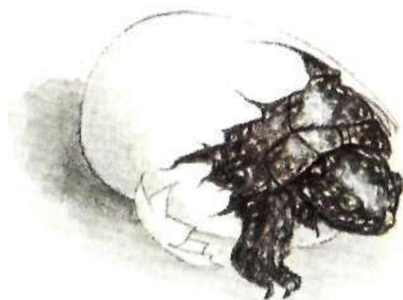
A hüllők is változó testhőmérsékletű gerinces állatok: azaz környezetük hőmérsékletével együtt hűl a testüké is. Megjelenési formájuk változatos; gondoljunk csak a teknősökre, a gyíkokra és a kígyókra. Testüket szarupikkelyek és pajzsok borítják, sőt a páncélos hüllőknél még a szarulemezek alatt ún. bőrcsontok alkotta „páncélinget" is találunk. Bár bőrükben alig akadnak mirigyek, a gyíkoknál előfordulnak ún. combmirigyek. Pikkelyzetük megvédi őket a kiszáradástól, ezért sok fajuk a száraz kő- és homoksivatagokat is meghódította. Egyesek közülük másodlagosan vízi életmódra tértek át, például a mocsári és tengeri teknősök, krokodilok és jó néhány kígyófaj. Bőrük elszarusodott felhámrétegét részletekben vagy egészben egyszerre levedlik: ez az ún. „kígyóing".

A teknősök rendjéből egyetlen faj él nálunk: a mocsári teknős. Meszes héjú tojásait maga ásta homokgödörbe rakja le, betemeti, s a nyár melegére bízza. (1)

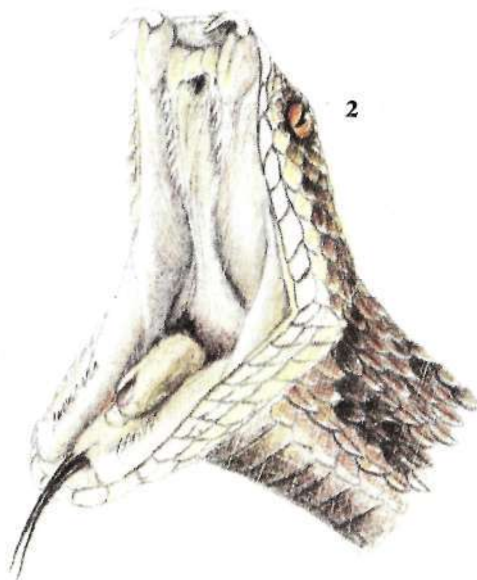
Legtöbb fajunk a pikkelyes hüllők rendjéből való. Gyíkjaink - melyek közül a lábatlan és a hegyi vagy fialló gyík eleven utódokat hoz a világra - meszes héjú tojásokkal szaporodnak.

A kígyók közül hazánk területén csupán hét faj fordul elő. Kettő közülük a legtökéletesebb méregberendezésű, ún. csöves méregfogú viperákhoz (2), a többi öt faj a siklófélékhez tartozik. A viperák és a rézsikló elevenszülők, vagyis „viviparák". A többiek fehér, meszes héjú tojásokkal szaporodnak, de a kikelő utódaikról tovább már nem gondoskodnak. Azok születésük után rögtön megvedlenek, és önálló életet élnek, míg a hűvös őszi reggelek bent nem marasztalják őket a fagyszint alatti lyukakban, sziklarepedések mélyén. Ott lent töltik mélyen lehűlt, ún. torpor-állapotban a téli hónapokat, vagyis hibernálnak. A nagy nyári melegek alatt a legtöbb hüllő nyári pihenési ciklust tart, mert a 37° C feletti hőséget nem bírják elviselni. Ez náluk az aestivatio, vagyis a „nyári álom" időszaka.

XII. tábla

1

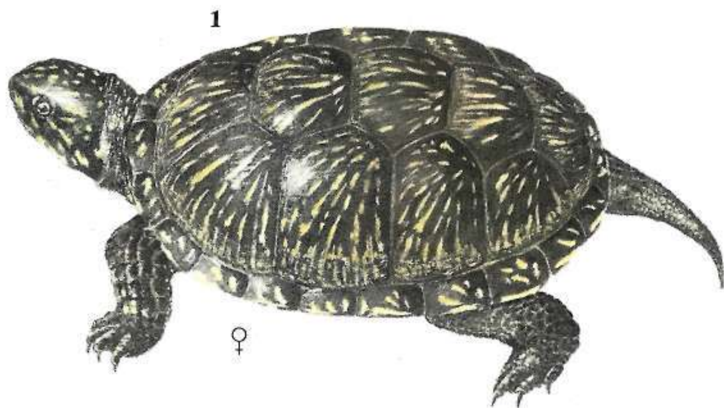

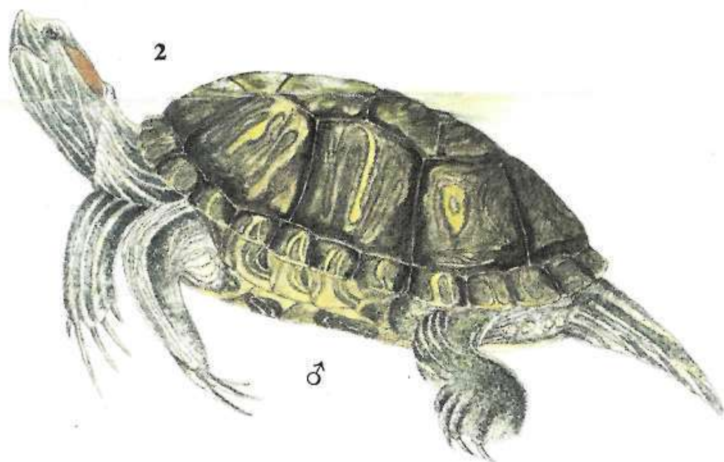
2

1. Mocsári teknős (Emys orbicularis). Egyetlen őshonos páncélos hüllőnk. Elterjedése Közép-Európától Észak-Afrikáig és Kisázsián át az Aral-tóig tart. Hazánkban leginkább a sík vidéki tavak, mocsarak, csendes folyású patakok vizeiben él, de találkozhatunk vele a Duna és a Tisza zavartalanabb szakaszainál is. A Balatont és a Velencei-tavat tápláló, sással szegélyezett patakok, sédek vizében is otthonos. Haspáncélját mérve ritkán nő 20-22 cm-nél nagyobbra. Vaskos fejét, nyakát és végtagjait szarupajzsok meg bibircses pikkelyek borítják. Ujjain erős karmokat visel. Sötét alapszínét általában különböző méretű és számú kukoricasárga pont, petty és csíkocska díszíti, sokszor - főképpen a nőstényeken - legyezős elrendeződésben. A hímet homorú haspáncéljáról és hosszabb, izmosabb farkáról lehet az ivarérettség elérésétől, vagyis 8-10 éves korától felismerni. A nőstények haspáncélja lapos, sőt a szélein inkább felhajló és szalmasárga foltos. A szárazföldön esetlenül mozog, de ha víztől távolabb lepjük meg, elég ügyesen iparkodik biztonságos életelemébe. Jól úszik. Hallása, szeme éles: közeledésünket már 6-10 m-ről észreveszi, és nesztelenül a víz alá merül. Ragadozó létére mindent elfogyaszt, amit elér és elfoghat: békát, gőtét s ezek lárváit, kagylót, vízicsigát és a szitakötőlárvákat. Felfalja a vízbe fúlt dögöt is, ezzel nagy hasznára van a tógazdaságnak. Tojásaiból kicsinyei a nyári időjárástól függően augusztus végén, szeptember elején kelnek ki. A forintosnyi kedves kis jószágok a vízhez sietnek, és mohón megkezdik ragadozó életüket. Ősszel tavak iszapjába ássák el magukat, s így telelnek át kővé dermedve tavaszig.

2. **Vörösfülű ékszerteknős** (Pseudemys scripta elegans). Hasonló ragadozó életet élő vízi teknős. Az Amerikai Egyesült Államok délkeleti államaiból legtöbbször állatkereskedők révén kerülnek át hozzánk. Kis hallal, békával és vízicsigákkal szépen felnevelhetők.

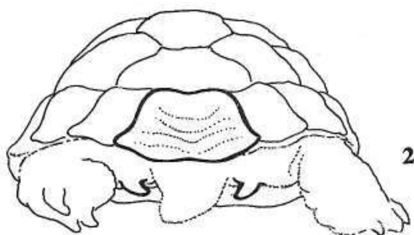
XIII. tábla

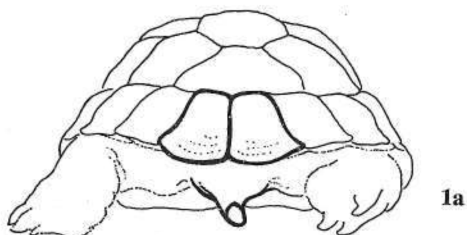

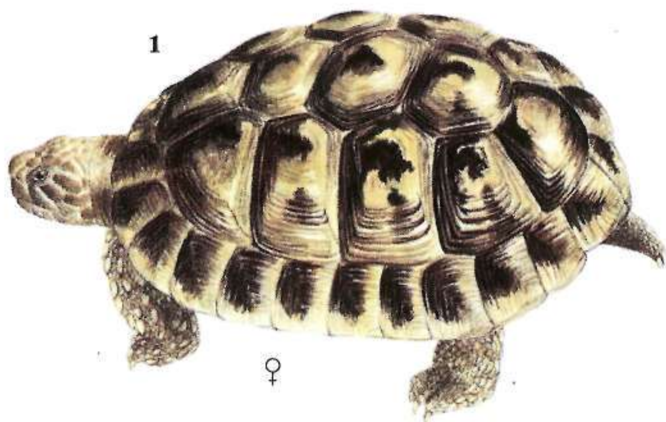

1. Görögteknős (Testudo hermanni; 1, 1/a). Azok a nyaralók, akik szabadságukat a dalmát tengerparton vagy a Balkán félsziget valamelyik országában töltik, nemcsak kirándulásaikon, hanem már az országutakon, autóvezetés közben is találkozhatnak ezzel a szárazföldi teknősfajjal. Bukósisakszerűen domború hátpáncélját szalmasárga szarupajzsok borítják. Minden egyes pajzs fele mély sötétbarnával árnyékolt, s ettől a mintázattól igen tetszetőssé válik. Mindkét ivar farki végén tompa szarukarmot visel. A hím haspajzsa kissé homorú. Leginkább füves-bokros völgyoldalakon, laza ligeterdőkben vagy gyümölcsösökben tartózkodik, mert tápláléka főleg növényekből és gyümölcsökből áll. Elfogyasztja azonban a leveleken lapuló lágy rovarokat, kisebb csigákat is. A fogságban nevelt példányokat salátafélékkel, friss lucernával, sárgarépa-, paradicsom-, és gyümölcsszeletekkel kell változatosan tartani. Legalább hetenként egyszer meg kell őket kínálni apróra vagdalt színhússal, túróval vagy sajtmorzsával, hogy az állati fehérjék iránti igényüket is kielégíthessék. Különösen fontos ez a szaporodási időszakban. Ha párban tartjuk őket, a nőstény június táján a laza homokos talajba, avar alá 6-12 dió nagyságú, meszes héjú, fehér tojást rak le. 28 °C-on termosztátban tartott tojásukból már két, két és fél hónap múlva kikelnek a fél diónyi kis görögteknősök. Tartásuk, gondozásuk megegyezik a felnőtt példányokéval.

2. Mórteknős (Testudo graeca ibera). Előbbi rokonával együtt közös élőhelyen él ez a hozzá hasonló szárazföldi teknős. Farokpajzsa egységes, nem osztja ketté függőleges barázda, mint a görögteknősét. Combjainak hátsó oldalán egy-egy erős szarukúp helyezkedik el (2). Elterjedési köre délen túlnyúlik a görögteknősén, és kiterjed Észak-Afrikára meg Kisázsiára is. Életmódja ugyanolyan, mint görög rokonáé.

2

1a

1
♀

Európai lábatlangyík (Anguis fragilis). Kevesen ismerik ezt a szép vörösréz-csillogású lábatlan hüllőnket. A legtöbben kígyónak vélik. Könnyen letörő farki vége rövid kúp alakban regenerálódik, ezért ráadásul viperának nézik, és különösen ha iskolás fiúk lányokkal kirándulnak, „hősnek" tüntetve fel magukat, agyonverik - pedig csak egy ártalmatlan, félénk és igen hasznos, végtag nélküli gyíkot pusztítottak el. Erre az utóbbi bélyegére utal a magyar neve. Öreg példányai meghaladhatják a 45-50 cm-t is. Hátoldaluk a vörösréz különböző árnyalatában ragyog. Oldaluk sötét gesztenye- vagy csokoládébarna, hasuk mély kékesfekete. A vénebb hímek hátát még nefelejcskék pettyek, foltok is tarkítják. A szemhéjuk szabad, így pislogni is tudnak, nem úgy, mint a zárt szemű ásógyíkok és a kígyók. Apró fogaik csak a zsákmány megragadására szolgálnak. Széles, lapos nyelvük elöl enyhén kimetszett, ezért kétágú. Dél-Skandináviától egész Európában előfordul, sőt, elterjedési köre átnyúlik Észak-Afrikába és keleten a Kaspi-tóig.

Hazánk erdős dombvidékeinek bokros fiatalosait jobban kedveli, mint alföldi erdeinket. Eső utáni verőfényben szívesen napfürdőzik az avaron, a vágások keskeny vadváltóin. Egyébként az avarlomb alatt, elhagyott földi lyukakban, repedésekben tartózkodik. Földigilisztákból, házatlan csigákból és puha férgekből adódó tápláléka után a kígyókénál merevebb, nagyobb ívű testkanyarulatokkal kúszik. Innét a népies „kuszma" elnevezése. Májusi párzása után két és fél hónapra elevenen hozza világra hártyafinom magzatburkokban selyemfényű utódait. Ezek száma 8-12 is lehet. Alighogy megszülettek, szétkúsznak, és máris önálló életet élnek. Közülük sok áldozatul esik a velük közös élőhelyen vadászgató rézsiklónak meg a ragadozó madaraknak. Ezért a fiatal állatok rejtetten és óvatosan élnek, s így nagyon ritkán kerülnek az ember szeme elé.

♂

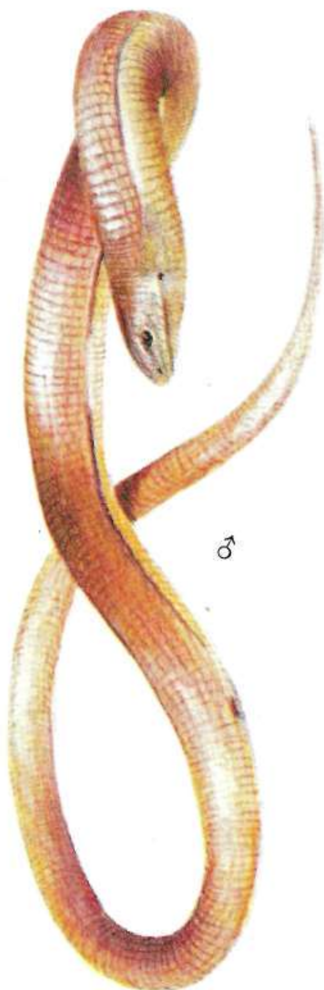
juv.

♀

Páncélos seltopuzik (Ophisaurus apodus). A balkáni államokban és Kisázsiában egészen Pakisztánig megtalálható ez az 1,2 m-re is megnövő lábatlan páncélos gyík. Kifejlett példányai a bronzos barnásvörös különféle színárnyalataiban ragyognak. Az újszülöttek szürkések, és csak hároméves korukra válnak rőt színűvé. Törzse két oldalán jellegzetes, mély, hasítékszerű befűződés fut egészen a kloákáig. Leginkább a tüskés bozótokkal tarkított füves völgyek a tanyahelyei. A mediterrán jellegű éghajlatot kedveli, ezért csak ott érzi jól magát, ahol a napos fekvésű oldalakon a talaj is jól fölmelegszik. Az ilyen helyeken aztán a nap tüzétől olyan éberré és élénkké válik, hogy még a szakavatott, gyakorlott gyűjtő is alig tud egyet-egyet befogni közülük. Hanem korán reggel vagy eső utáni időben, amikor elgémberedett testüket melengetik a felkelő napsugarakban, könnyű zsákmányává válhatnak az embernek és a ragadozó állatoknak egyaránt. Védekezni csak bűzmirigyükkel tudnak, akár a vízisiklók. Veszélytelen, hasznos hüllők. Az egértől kezdve a csigákon át mindenféle férget és kártékony rovart megesznek. Kártételük legfeljebb annyi, hogy, ha véletlenül ráakadnak egy-egy földön fészkelő madárotthonra, hát megvámolják. Kiváló terráriumi állatok, mert nagyon könnyen tarthatók fogságban; csakhamar megszelídülnek, nem harapósak, s a benyújtott táplálékot szívesen elfogadják. Változatos eleségen tartva hosszú éveken át elélnek csöndes fogságukban.

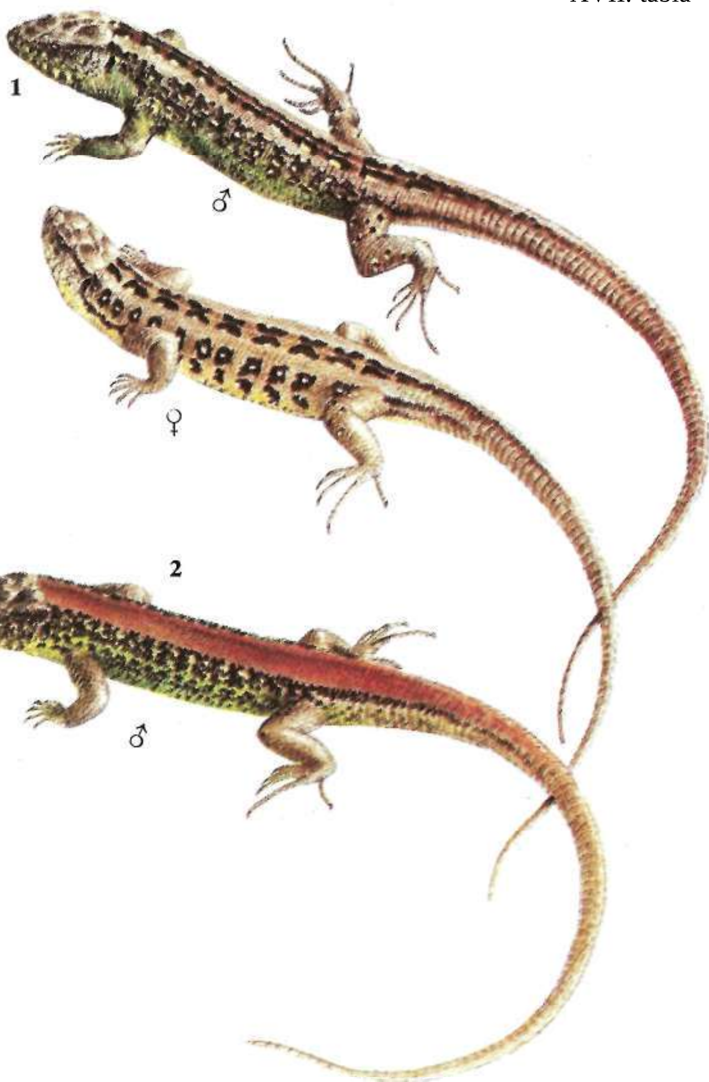
A hímek áprilisban hevesen udvarolnak. Párzás után, május végén a nőstény 8-10 meszes héjú, fehér tojást rak le az avar alá. A kikelt újszülöttekkel - mint általában a hüllők - már nem törődik.

1. **Fürge gyík** (Lacerta agilis). Legközönségesebb gyíkunk, sík és dombvidékeinken egyaránt előfordul. Épp e széles és változatos elterjedése miatt igen sok méret- és színrajzolatbeli változata ismeretes. Testmérete 17 és 25 cm között ingadozik. Az alföldiek kisebbek, karcsúbbak, míg a hegyvidékiek nagyobbak és erőteljesebbek. Szürkésdrapp hátszalagját és két oldalát sötétebb szemfoltsor ékesíti. A hím oldala és hasalja élénkzöldes, a nőstényeké világossárgás.

2. **Vöröshátú fürge gyík** (Lacerta agilis varietas rubra). A törzsalak egyik színváltozata ez, amely nyirkos réteken él. Egész hátoldalát harsogó rozsdavörös szalag élénkíti.

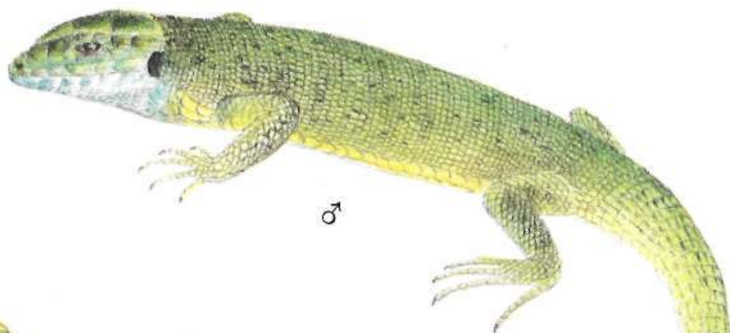
A fürge gyík felépítése zömök, különösen erőteljesek a hegyvidékiek. Feje rövid, vaskos orra tompa. Elterjedési területe Európából átnyúlik egészen Nyugat-Szibériáig. Hazánkban kedvelt tartózkodási helyei a rétek, legelők, gazos útszélek meg a gyepes töltésoldalak. Kerüli a zárt erdőségeket. Verőfényes időben szinte egész nap ott vadászik a fű között, s elkap minden elnyelhető, mozgó rovart, tücsköt, sáskát és a kisebb lepkéket is. Vadászatai közben ő magára is sok ellenség leselkedik, mert a ragadozó emlősök és madarak, sőt a kígyók is - elsősorban a viperák és a rézsiklók - sokat elfognak belőlük. Búvóhelye földbe ásott lyuk, de meghúzódik egy alkalmas kő vagy farönk alatt is. Március végén, amikor megszűnnek a talaj menti fagyok, és a réti virágok egyre több rovart csalogatnak ki, a fürge gyík is előbújikteleléséből. Párzása májusra esik. Ilyenkor a hímek tátott szájjal kergetik egymást, mint a fogócskázó gyerekek. De náluk a nőstényért vívott harc komolyra fordul, s megesik, hogy egyik-másik párbajhős farki vége letörik. A csonkult faroktő pár év alatt újra kinő. Érdekes, hogy akadnak két, három, sőt több villás ágban regenerálódó farkú gyíkok is.

1
♂
♀
2
♂

Zöld gyík (Lacerta viridis). Májusban, az erdőszélen lepihenő kiránduló mellett gyakran megzörren az avar: villogó szemű, nefelejcskék torkú zöld gyíkok kergetőznek. Ők a legnagyobb és legragyogóbb hazai gyíkjaink, testhosszuk a 40 cm-t is meghaladhatja. A hím háti oldala élénk sárgászöld, melyet gyakran apró fekete pontocskák díszítenek, mintha gyöngyszemekből varrták volna ki. Torka tája világoskék, a nőstényé csak nászidőre ilyen, egyébként lilás gyöngyházfényben csillog. Hasi oldaluk egyszínű, fénylő citromsárga. Farkuk kétszer olyan hosszú, mint izmos törzsük, s ettől karcsúaknak tűnnek. A nőstény hátát gyakran fekete, rőtbarna és csontfehér foltberakások csíkozzák. Az újszülöttek világosbarnák, és csak harmadéves korukra színeződnek zöldesre.

Elterjedési területe Dél- és Közép-Európán át lenyúlik a Balkán félszigeten keresztül egészen Kréta szigetére. Hazánkban mindenütt előfordul. Különösen kedveli a napsütötte erdőszélek, füves erdei tisztások, gátak és szőlődombok gazos területeit. Előszeretettel napozik köveken, napfényes cserjék közelében, ahol a nagyobb rovarokat, lepkéket is elkapja. Egy-egy kiadósabb szöcskezsákmányát a talajhoz, kőhöz ütögeti, és úgy nyeli el, egyet-egyet vonva rajta. Aztán nyelvével takarosan lenyalogatja a szája szélét, és a kövekhez simítva meg is törülközik. Harmatcseppekből, levéltövek kelyhében összegyűlt esővízből szívesen iszik a nyári melegben. Násza május végére esik. A hímek kemény harcot vívnak egy-egy nőstényért. Párzás alatt nőstényét a szájával - mintegy csókolva - rögzíti. Öt hét múlva a nőstény 8-10 babszemnyi, rugalmas fehér héjú tojást rak le a laza talajba, az avar alá. A kicsinyek mintha éreznék, hogy sok veszély fenyegeti őket, kikelés után szétszélednek a fonnyadó színeivel egyre jobban rejtő avarfű közé.

XVIII. tábla

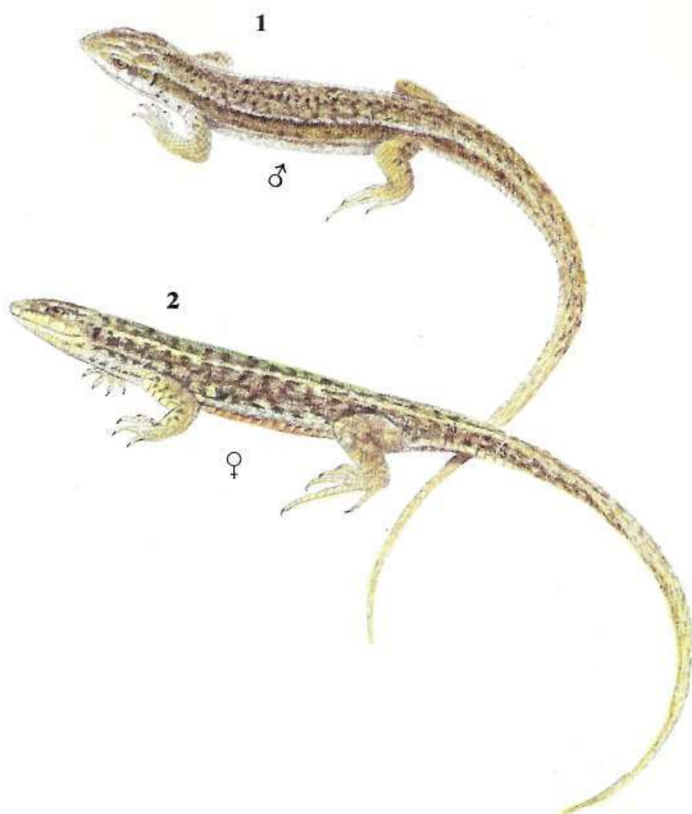
♀

1. Fali gyík (Lacerta muralis). Városi gyíknak is nevezhetnénk, hiszen itt él közöttünk, még a fővárosban is. Nem egy budai ház falán felkúszik, és bejuthat a lakásokba is. Igen finom, karcsú felépítésű állat. Hossza 16-18 cm, s ennek kétharmada a nagyon vékony farokra esik. Teste felül barna és világosdrapp pöttyökből álló pepita mintát mutat, mely a fénytöréstől sokszor fémzöldes csillogású. Oldalait kávébarna szalagok szegélyezik. A nőstény hasi oldala gyöngyházfényű kékesfehér, míg a hímé élénk téglavörös. Nyakán körben nagyobb pikkelyekből álló, csipkés szélű nyakörv emelkedik a vállak elé. Az egész gyíkcsalád innét kapta a „nyakörvös gyíkok" elnevezést. Oldalát alul végig halvány kobaltkék foltsor mozaikberakása ékesíti.

Tipikus mediterrán gyíkfaj. Közép-Európában- s így nálunk is - szétszórtan fordul elő. Alfajai szép számmal élnek a Földközi-tenger partvidékén és a szigeteken, hazánkban főleg a repedezett mészkősziklás hegyoldalakat kedveli. Amikor kora tavasszal a vörös-fekete tarka verőkeltő bodobács poloskarajai megjelennek a fák napos kérgén, a fali gyík is előbújik, és a köveken, kőkerítéseken meg várromfalakon napozik.

2. **Homoki gyík** (Lacerta taurica). 16-17 cm hosszú, tarka, színpompás gyíkocska. Gerince fölött fűzöld, fogazott szélű szalag húzódik, melyet két oldalról fahéjbarna sávok szegélyeznek. Nőstényének hasa kékes vagy halvány lilásfehér, a hímeké mély narancssárga. Oldalukon élénk kék pontsor fut hátra. Délkelet-Európa homokpusztáin él, nálunk is a laza, homokos talajú vidékek legelragadóbb gyíkja. A naptól átforrósodó homokba vájt lyukaiba oly fürgén tűnik el gyors farokrázás közben, hogy csöppet sem könnyű megfogni. 4—5 tojáskáját is a homokba rejti, és a nap melegére bízza. Élettere a természetátalakítások miatt egyre zsugorodik.

XIX. tábla

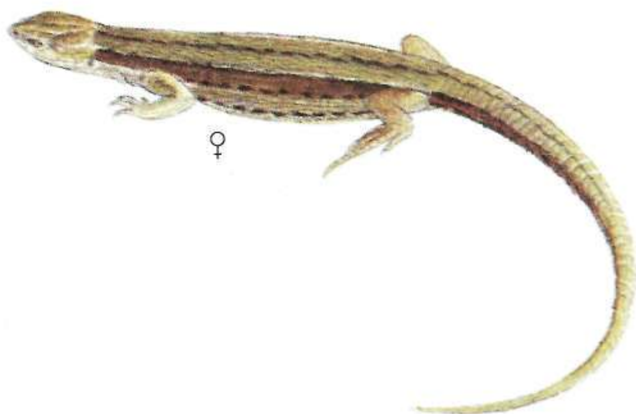

Hegyi vagy **fialló gyík** (Lacerta vivipara). Erről a 15-18 cm-es, karcsú gyíkunkról sokáig azt hitték, hogy csak a magasabb hegyvidék lakója. 1920 után azonban egyre több alföldi és sík vidéki tájunkon fedezték fel szigetszerűen, mint jégkorszaki maradványt, reliktumfajt. Így Bátorliget, Ócsa, Babádpuszta, Dabas-Gyón, Pótharaszt majd a Hanság turjános tőzegmoha lápjairól, később pedig a Tiszahátról is előkerült. Mindig a vizenyős, tőzeglápos erdei tisztásokat, turjáni réteket kedveli nálunk. Olajbarna alapszínét két oldalán sötét dióbarna sáv díszíti, háta közepén vékony feketés csík húzódik. A nőstény hasi oldala gyöngyházszürke vagy halványsárga, fekete pontokkal behintve. A hím hátoldala hamvasbarna, gerinc menti sávja szakadozott. Hasa narancs- vagy mustársárga fekete foltokkal. Különösen magashegyi, tátrai alakjai között fekete színvariációs példányok is akadnak.

Eurázsiai elterjedése is szigetszerű. Szívesen napozik sziklán vagy tőzegmohán, s ha üldözik, átszalad a közeli víztócsán. Ilyenkor eltűnik a víz alatt, és egy szempillantás múlva a túloldalon valamely sziklarepedésben, földi lyukban keres biztos menedéket. Tápláléka mindenféle kisebb bogár, rovar, kérész és apró féreg. Elevenszülő, vagyis utódait teljesen kifejlődve augusztus folyamán hozza a világra, sokszor 8-10-et is. Az újszülöttek kedves, bronzfekete kis jószágok, később aztán kiszürkülnek. Minden apró - az emberi szemnek alig látható - rovart, mohaállatkát elfognak, s ahogy növekszenek, úgy nő az étvágyuk is. Ők maguk, minthogy legtöbbször a parlagi és a keresztes viperával közösen egy biotópban élnek, azoknak válnak a zsákmányává. Legnagyobb ellenségük azonban mégiscsak az ember, aki saját hasznos céljai érdekében a lápos, turjános rétek lecsapolásával megszünteti az élőhelyüket.

XX. tábla

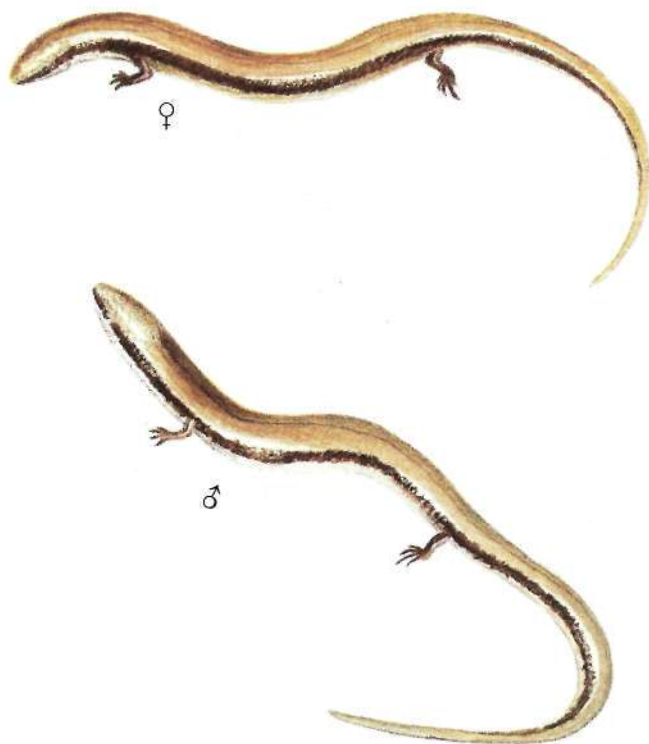

Pannon vagy **magyar gyík** (Ablepharus kitaibelii fitzingeri). Mertens herpetológus, az állat leírója Kitaibel Pálról, a neves magyar orvos-botanikusról nevezte el ezt a legkisebb és legfinomabb felépítésű gyíkocskánkat. Hossza mindössze 9-11 cm. Noteszceruza vastagságú teste bronzosan fénylő barna színű. Szemétől két oldalán át sötét csokoládébarna sujtás húzódik. Alsó oldala világosabb kékesszürke. A hím ennél a fajnál is erősebb, mint a nőstény. Hengeres teste fokozatosan megy át a hasonló hosszú farokba. Viszonylag megnyúlt törzsén az igen gyenge mellső és hátsó végtagpár távol esik egymástól, ezért mozgása közben lábacskáit a testéhez szorítja, és kígyózó tekergéssel menekül a mohapárna alá, sziklarésbe. Az ásógyíkok családjába tartozik, szemhéjai lenőttek, ezért nem tud pislogni, akárcsak a kígyók.

Földrajzi elterjedése a törzsalakéval együtt messze átnyúlik Kis-ázsiába. A mi magyar alfajunk a Garam alsó szakaszától követi a Duna folyását, majd lehúzódik az Égei-tengerig. A Balkán félsziget több pontján is előfordul. Hazai elterjedése is összefüggéstelen, szigetszerű: közel félszáz tájegységünkről ismeretes. Legjobban felkutatott a fővárosunk környéke. Ez egyben veszélyt is jelent pannon gyíkunkra, mert a nyugati terraristák körében nagyon keresett állat. Számuk az utóbbi évtizedek alatt sajnálatosan megfogyatkozott. A mészkőhegyek napos, repedéses, gyér füves lejtőit kedveli a legjobban. Érdekes, hogy az Alföldön, Kecskemét környéki homokpusztákról is előkerült. Bár nincs kizárva, hogy ez az eltérő ökológiai előfordulása csupán betelepítés eredménye.

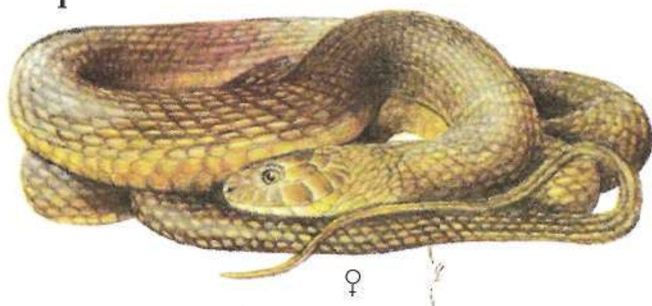
Ragyogó, napfényes időben csillogó, eleven ékszerként sütkéreznek a zuzmós, mohás sziklák között, és apró rovarokra lesnek. Hűvös vagy borongós időben a kövek alatt, mohapárnák zugaiban olyan megdermedve lapulnak, mint telelésük idején.

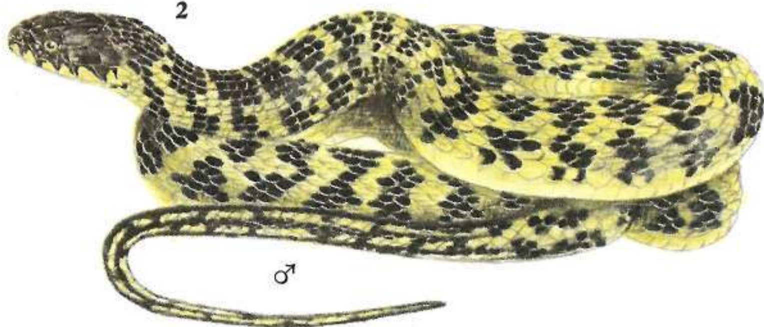

1. Haragos sikló (Coluber jugularis caspius). Legerősebb és legtermetesebb siklónk, hiszen testhossza a 2 m-t is meghaladhatja. Ilyen hatalmas példányok azonban már igen ritkák. Felső oldala fénylő dióbarna, és minden egyes pikkelyén világosabb folt helyezkedik el, szabályos sorokba rendeződve. Ettől, különösen az elvékonyodó faroktája, csíkozottá válik. Feje élénk mogyorósárga, és a fejtetőt borító 9 nagy pajzsát mohaszerű rajzolat díszíti. Kukoricasárga szeme nagy és élénk. Hasi oldala krómsárga, melyet az egyes haspajzsok lilás szegése még élénkít.

Hazánkban a budai hegyekből és a Villányi-hegységből ismerjük. Tőlünk délre a Balkán félsziget, Kisázsia, Irak, Irán és a Kaspi-tó környéke a tenyészterülete. Főképpen a mészkőhegyek bokros-füves, lyukakban és repedésekben gazdag, napsütötte oldalai a klasszikus élőhelyei. Csak a meleg május csalja elő teleléséből. Ilyenkor búvóhelye közelében kifekszik egy napos kőlapra, vagy a fű között nyúlik el laza tekercsben, de sütkérezés közben is éberen figyel minden mozgásra. Kirándulók közeledésekor mint eleven rugó löki el magát, és a tüskés bokrok sűrűjében rejlő sziklarésbe menekül. Ha sziklafalak között sarokba szorítják, bátran védekezik: harapást harapás után osztogat ügyetlen háborgatójának. Tűhegyes fogsora alaposan felsérti a kézfejet, de ez nem veszélyes, hiszen nincs méregberendezése. Egérből 5-6 példányt is elfog egy evésre. De elkapja az erős zöld gyíkot is, és megdézsmálja a földön, alacsony cserjén rakott madárfészket is. Kevés ellensége van, ritkán a kígyászölyv és leggyakrabban az ember pusztítja oktalanul.

2. Balkáni haragos sikló (Coluber gemonensis). Jugoszláviában és attól délkeletre, a Közép-Balkánon él. Kisebb az előző alfajnál, alig éri el az 1,5 m-t. Olajzöldes pikkelyzete a fekete-fehér foltcsöppektől szinte kendermagos benyomást kelt. Alfajai a Földközi-tenger szigetein fordulnak elő.

1
♀

2
♂

Rézsikló (Coronella austriaca). Sokan a keresztes viperával tévesztik össze. Hossza ugyan hasonló, mert kifejlett példányai 70-75 cm-esek. Nősténye szürkésdrapp, hasi oldala fényes, kéklő acélszürke. A hím vörhenyesen fénylő rézbarna, haspajzsai rőtessárgák. Mind a két ivar tarkóját kávébarna rajzolat díszíti, mely gyakran a régi osztrák címer kétfejű sasának stilizált rajzolatára hasonlít - innen ered latin elnevezése is. Hátán végig két sorban váltakozó barna foltokat találunk. Ezek a foltok néha csíkokká folynak össze, vagy létraszerű rajzolatot mutathatnak. Szembogara kerek, nem hasított, mint a viperáké. Mind színrajzolata, mind elevenszülő volta miatt gyakran viperának tartják, és oktalanul agyonverik.

Az Atlanti-óceántól a Kaspi-tóig fordul elő. Leginkább az erdős dombvidék lakója, mert alföldi erdeinkben jóval ritkábban kerül szem elé. Szívesen sütkérezik az erdei tisztások avarán, útszéleken, bokros vágásokat átszelő vadváltókon. Leginkább a vele egy élőhelyen tenyésző gyíkokra vadászik, de elfogja a fiatal pockot, egeret is. Zsákmányát előbb testgyűrűivel megfojtja, s csak aztán nyeli el egészben. Fiataljai az évi kis gyíkokon, sáskaféléken nőnek fel. Nászideje májusra esik, és a nyári időjárástól függően, mintegy száz nap múlva, augusztusban hozza világra 10-12 kicsinyét. Ezek rajzolata különösen élénk csokoládébarna. Hasi oldaluk mindig lilás-rózsaszínű. Születésük után azonnal szétkúsznak a környező cserjék, sziklafüves bokrosok közé. Befogáskor élénk, harapós jószágok. Apró, tűhegyes fogacskáikkal hamar fölvérzik a kéz bőrét, de az ilyen siklóharapások nem veszélyesek. Kézmosás után a parányi pontvérzések csakhamar beszáradnak, és simán gyógyulnak. Fogságban tartva pár nap után leszoknak harapós félénkségükről, és a benyújtott gyíkokat mohón elfogadják.

XXIII. tábla

♂

1. Erdei sikló (Elaphe longissima). Nem mindenki tudja, hogy gyógyszertáraink kapuja fölött ennek a karcsú és hosszú siklónak a stilizált mása tekeredik a kehely fölé. Az ógörög Aszklépiosznak, az orvostudományok istenének a jelvénye és szimbóluma volt a bot köré csavarodó kígyó. Így maradt fenn a mai napig is az emblémákon a jogar körül ágaskodó „Aesculap-kígyó".

Hossza a kivételesen öreg példányoknál a 150-180 cm-t is meghaladhatja. Hátoldala csillogó olajbarna, s ezt apró fehér, x alakú vagy macskaköröm-rajzolatok díszítik. Hasi oldala vaj- vagy krémsárga, A tojásokból kikelt újszülöttek tarkójuk két oldalán élénkebb sárga foltot viselnek, hátukat öt sorban váltakozva elhelyezkedő barnászöld foltok tarkázzák. Ezért sokan fiatal kockás siklónak vélik. Második életévükre azonban már az öregekhez válnak hasonlókká.

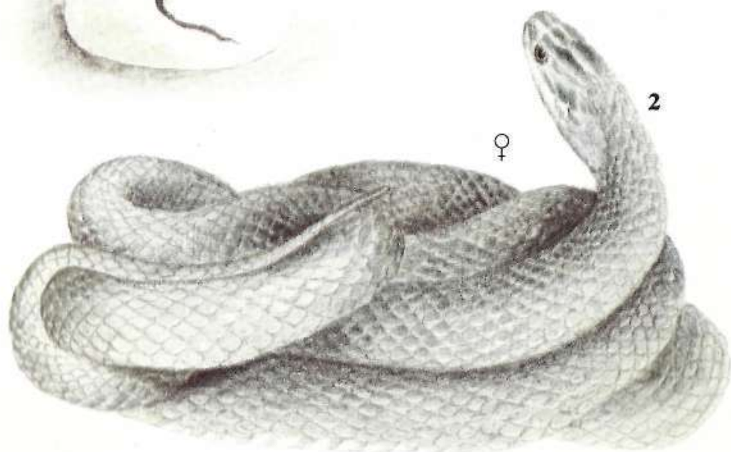
2. Szürke erdei sikló (Elaphe longissima var. subgrisea). Az előbbinek szép színvariációs alakja. Míg az előző törzsalak minden dombvidéki erdőnkben előfordul, ez a szürke változat főleg a Zempléni-hegységben gyakori. Elterjedése Közép- és Dél-Európa nyugati partvidékétől egészen a Kaspi-tóig tart. Inkább a lomberdőkkel borított dombvidékek lakója. Melegkedvelő, ezért csak májusban jön elő, és borongós, hűvös napokon a rejtekhelyén, földi lyukakban marad elbújva. A melengető napfényben órákon át csigavonalban összetekeredve fekszik a fűben vagy alkalmas fatönkön, de ha meglepjük, szempillantás alatt „legombolyodik", és eltűnik a lombozat sűrűje alatt. Násza is késő júniusra tolódik. 10-12 tojását az avar alá rejti, és a nyár dajkáló melegére bízza. Tápláléka mindenféle káros apró emlős, de mint kiváló fakúszó, lomblakó sikló, a madárfészkeket is kifosztja. A rágcsálók irtásával azonban sokkal több hasznot hajt, így megérdemli védelmünket.

XXIV. tábla

1

♂

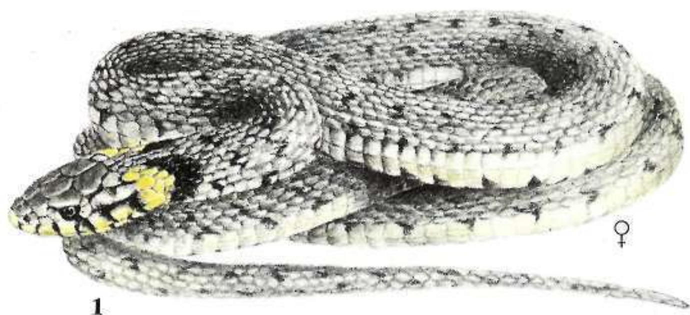
1. Vízisikló (Natrix natrix). A legközönségesebb siklónk. Testhossza 80-100 cm, de akadnak 1,5 m-es öreg egyedei is a háborgatástól mentes mocsarakban, tóságok szélén, mert legfőképpen békákkal él. Színe a kékes- vagy zöldesszürkének különféle árnyalata, melyet gyakran 3-6 fekete foltsor díszíthet. Haspajzsai feketésszürkék, szélüket különböző méretű csontfehér foltok szegik be a zongora-billentyűsorra emlékeztetően. A nőstények tarkójának két oldalán halványabb, a hímeknél élénkebb citrom- vagy narancssárga, félhold alakú, feketével keretezett, jellegzetes fülfoltok láthatók. Ezekről a tarkófoltokról a vízisikló már messziről felismerhető. Akadnak teljesen fekete színváltozatai is.

2. Kétcsíkos vízisikló (Natrix natrix persa). A törzsalaknak ez az alfaja nálunk is gyakori. Iszapszürke alapszínén, a hát két oldalán egy-egy ezüstfehér csík húzódik végig. Perzsiában, Irak, Irán területén mindenütt előfordul: innen írták le. Nálunk leggyakrabban az alföldi turjános mocsarakban, égeres láperdőkben kerül szem elé.

A törzsalak teljesen fekete színű változatai különösen olyan nyirkos biotópokon okozhatnak gondot, ahol a keresztes vipera fekete színvariációs formái is ott élnek, mint a Baláta-tó környékén, Somogyban és fent a Tiszahátan. A vízisikló szembogara mindig kerek. Harapással egészen kivételesen védekezik. Ürülékébe kevert bűzmirigye váladékával viszont minden alkalommal összekeni és befröcsköli ügyetlen begyűjtőjének kezét, ruháját. Ha villás bottal nyakánál leszorítjuk, hanyatt veti magát, nyelvét száját tátva kilógatja, és döglöttnek tetteti magát. Ha undorodva otthagyjuk, gyorsan körülkémlel: vajon az ellenség valóban eltávozott-e, és villámsebesen a sás közé siklik - akár egy pajkos gyerek, aki túljárt az öregebb eszén.

A békák e nagy vámszedője Európán kívül Észak-Afrikában és Ázsiában egészen a Bajkál-tóig megtalálható.

XXV. tábla

Kockás sikló (Natrix tessellata). Aki életében legalább egy alkalommal nyaralt a Balaton partján, az biztosan látott kockás siklót. Testhossza 70-120 cm, vaskosabb előbbi rokonánál, és tarkófoltja sincs. Kerek szembogarát olajszürke testszínével megegyező tónusú szivárványhártya veszi körül. Háti oldala sakktáblaszerűen foltos. Hasi oldalát hasonló „zongorabillentyűs" kétoldali szegés díszíti, mint a vízisiklóét. Akadnak közöttük is fekete színűek.

Tenyészterülete Közép- és Dél-Európán túl, keleti irányban egészen az Altaj hegységig nyúlik. Előfordulása azonban nem egységesen összefüggő. Leginkább a melegebb vizek környékét kedveli, mint a tatai Fényes-forrásét. Legnagyobb számban nagy tavaink: a Velencei-tó és a Balaton partján található. Itt számtalanszor megleshetjük, amint a víz parti zónájában vonuló küszök közül elfog egy-egy ujjnyi kis halat, és a szájában keresztben a víz fölé tartva, sebesen kifelé úszik. Partot érve apró szájmozdulatokkal ügyesen előrearaszol a halacska fejéhez, aztán pikkely mentén - viszonylag gyorsan - eltünteti a még verdeső, ezüstösen csillogó zsákmányt.

A tihanyi partoldal hullámvédő kövein sokszor- különösen május végi, júniusi nászidejük alatt - tömegesen napoznak. Ide, a parti kövek közé csalják őket az ívó nagy küsztömegek. Ilyenkor a kövek közti miniatűr öblöcskékben szinte csobogva forr a víz az ívó küszrajoktól, terített asztalon könnyű zsákmányt kínálva a kockás siklók százainak. Párzásuk után, júliusban 25-30 összetapadt tojásból álló füzéreiket a vízpart homokjába, kövek zugaiba rakják le. Nyár vége felé azután a kikelő ceruzavékony, tarka, élénk nemzedék szétúszik a nádtorzsák védelmet nyújtó szövevénye közé.

XXVI. tábla

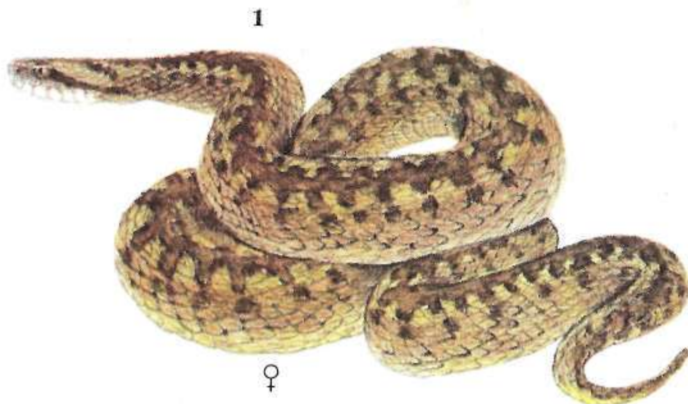

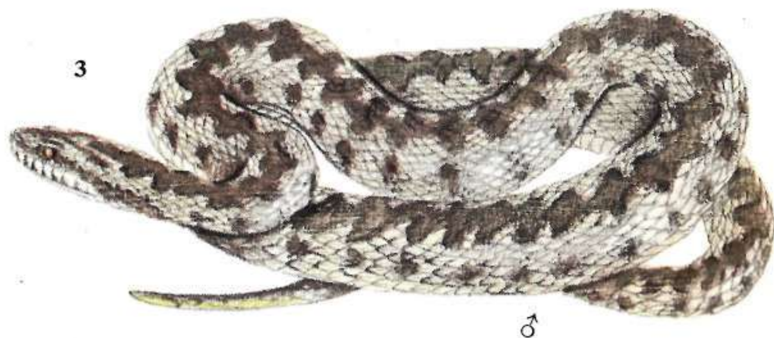
Keresztes vipera (Vipera berus). Elevenszülő, vivipara, ebből származik a tudományos „vipera"elnevezés is. (Vivo-élek, paro-szülök-latinul.) Hosszaritkán haladja meg a 80 cm-t. A kifejlett példányok átlagosan 65-75 cm-esek, s ebből 7-9 cm a kurta farokra esik. Ivari kétalakúság jellemzi, a színezetbeli eltérés különösen a magashegyi egyedeknél szembetűnő. A nőstények fahéj- vagy rozsdabarnák, a hímek pedig kékesszürkék vagy ezüstfehérek. Tarkóján mindkét ivar egy X vagy Y alakú rajzolatot visel. E mögött a nőstényeken barna, a hímeken fekete cikcakkos szalag húzódik a farok csúcsáig. Haspajzsai sötétszürkék. Jellemző, hogy a farok vége alul mindig krómsárga. Hasított szembogarát bronzbarna vagy lángvörös szivárványhártya veszi körül. Rövid, mozgékony felső állcsontján 4-5 mm hosszú, ívelt, csöves aktív méregfog helyezkedik el. E mögött, a fogtasakban - a fejlődési foknak megfelelően - a pótméregfogak sorakoznak. Fültőmirigyei méregmirigyekké alakultak át.

Tenyészterülete egész Eurázsiára kiterjed a 42. és 67. szélességi körök között. De ahol előfordul, ott sem összefüggő az élőhelye. Kerüli a sötét, árnyas szálerdőket, inkább a napfényes, bokros telepítések, füves erdei tisztások, sziklás, bokorfüves lejtők az igazi életterei. Hazánkban három egymástól távol eső tájegységben fordul elő: a Zempléni-hegységben, a Tiszahátonés Délnyugat-Somogy-Kelet-Zala tájain. A két utóbbi biotópján - ahol nagy a páratartalom, és a hőmérséklet évi átlaga magasabb - gyakori a fekete színváltozata, a **2. fekete keresztes vipera** (V. berus varietas prester). Marása nemcsak az apró emlősökre, gyíkokra halálos, a legelő jószágra éppúgy veszélyes, mint a terepen óvatlanul járó emberre. Felsorolt tájainkon ezért erdei munkák vagy kirándulások alkalmával jól nézzük meg, hová lépünk, hol telepedünk le táborozásra. Maráskor a sebek fölvágása, kálium-permanganátos vagy 10%-os hidrogén-peroxidos kimosása és a felső végtag lekötése életmentő lehet. De az a legbiztosabb védekezés, ha az orvos mielőbb ellenszérumot ad.

XXVII. tábla

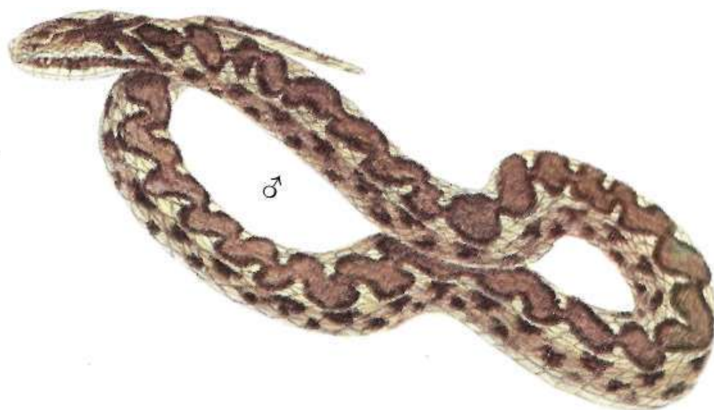

Parlagi vagy **rákosréti vipera** (Vipera ursinii rakosiensis). Kisebb az előbbi rokonánál, mert 55 cm-nél ritkán hosszabb. A hím és a nőstény között nincs nagy színezetbeli eltérés. Felül szalmasárga, oldalai világosbarnásak. Ezt az alapszínét a tarkóján fekete X vagy H alakú rajzolat díszíti. Hátoldalán cakkos szélű kávébarna, feketével szegett szalag fut a kurta farok csúcsáig. Oldalainak díszítőeleme váltakozó sötét foltsor. Az álla, toroktája mindig csontfehér, hasalján is ilyen színű, sűrű foltok láthatók. Csöves, ívelt méregfoga 3-4 mm hosszú. Szembogara függőleges hasíték alakú. Füle éppúgy hiányzik, mint valamennyi kígyófajnak. Közép-Európa délkeleti tájain szigetszerűen honos. Hazai alfaját a Rákos-patak menti réteken gyűjtött példányai alapján írták le. Ma már azonban a beépített területekről és a főváros közeléből kipusztult; a Hanság lecsapolt kaszálóin is alig akad belőle. Hasonlóan zsugorodik az élettere a Duna-Tisza közének egykor még végtelenbe vesző füves pusztáin. A vadvizektől felszabadult kaszálók kiemelkedő, szárazabb részein él, ahol földi lyukakat foglal el az apró rágcsálóktól, fürge gyíkoktól. Már hóolvadás után, a kora tavaszi napsütésben kifekszik a gyepre, zsombékos vakondtúrások szellőárnyékába, s közben megmarja-elkapja az arra motozó mezeipockot, fürge gyíkot meg a nagyobb termetű sáskákat, tücsköket. Ezért a rétművelés számára kifejezetten hasznos állat. Ha legelő jószág vagy pásztorember közeledik feléje, azonnal kereket old, fűcsomó alá rejtett lyukába bújik, s csak órák múlva merészkedik elő. Március végi, áprilisi nászuk idején a hímek vetélkedő násztánca nem mindennapi látvány. Nősténye nyár derekára 12-14 fiat hoz áttetsző magzatburokban a világra.

Mint a magyar fauna egyik legérdekesebb színező tagja, megérdemli, hogy tájvédelmi területeinken biztosítsuk fennmaradását, annál is inkább, mert marása halált még nem okozott.

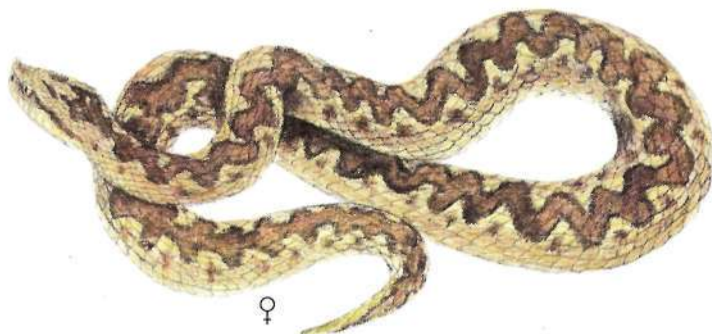
1. Homoki vipera (Vipera ammodytes). Akár Erdélyben a Déli-Kárpátok romantikus völgyeibe rándulunk ki, akár a kéklő Adriát elhagyva a karsztos hegyeket keressük fel, a sziklás-bokros hegyoldalakon ráakadhatunk erre a furcsa arcélű mérges kígyóra. Vénebb egyedei az 1 m-t is elérhetik, de általában 75-80 cm hosszúak. A hímek ennél a viperafajnál is sötétebb díszítésűek, míg a nőstények színe melegebb, rőtesebb. Jellemző, hogy arcorrukon apró szarupajzsokkal borított orrszarvat viselnek. Ennek a rendeltetése még nem kellően tisztázott. A törzsfaj farki vége bordóvörös és alul narancssárga, míg alfajáé *(Vipera ammodytes montandoni)* sárgászöld. A homoki viperák cakkos szélű hátszalagja szélesebb, erőteljesebb, mint a keresztes viperáké. Méregberendezésük is nagyobb, ezért marásuk több veszéllyel jár. A homoki vipera Európa egyik legveszedelmesebb mérges kígyója. Ma már azonban a szérumtermelő intézetek nagyon jó hatású ellenszérumokat állítanak elő, melyek egyszersmind a homoki, a keresztes, sőt még az áspisvipera marása esetén is védelmet nyújtanak: ezek az ún. trivalens szérumok.

Nálunk nem él homoki vipera. Tőlünk délkeletre Romániában, Jugoszláviában, a Balkán félsziget területén és Kisázsiában egészen Örményországig honos. Táplálékát apró emlősök és gyíkok alkotják.

2. Áspisvipera (Vipera aspis). Tirol, Délnyugat-Németország, Svájc, Dél-Franciaország, Olaszország és Szicília területén él ez a 60-65 cm hosszú viperafaj. Nőstényei fahéjbarnák, a hímek szürkések. Arcorra enyhén ívelt a kissé fitos orr miatt. A hát alapszínét sötét harántsávok tarkítják, a kurtán elrövidülő farok csúcsáig. Farka alul citrom- vagy narancssárga. A mészkőhegységek napos oldalainak bokrosai közt, repedezett kőfalak közelében legtöbbször párosával él. Félénkebb a hazai keresztes viperánknál. Közeledésünkre azonnal a biztonságot nyújtó szikla alá vagy egérlyukba oson. Apró rágcsálókkal és gyíkokkal etetve jól tartható terráriumban.

XXIX. tábla

NÉVMUTATÓ

(Á római számok a színes táblákat, az arab számok a képeket ismertető szövegoldalakat jelölik,)

HU ISSN 0324-3168

ISBN 963 11 2190 9

Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó: Szilvásy György
82.0363 Kossuth Nyomda, Budapest, 1983
Felelős vezető: Bede István vezérigazgató
Felelős szerkesztő: Karádi Ilona
Szakmailag ellenőrizte: dr. Pénzes Bethen
Műszaki vezető: Haás Pál
Képszerkesztő: Árva Ilona
Műszaki szerkesztő: Beszédes Natasa
97 000 példány. Terjedelem: 2,8 (A/5) ív. IF 4651

25,- Ft

A Búvár Zsebkönyvek eddig megjelent kötetei:

Madarak (4. kiadás)
Vadvirágok 1. (4. kiadás)
Gombák (3. kiadás)
Halak (3. kiadás)
Lepkék (3. kiadás)
Dísznövények (2. kiadás)
Csigák, kagylók (2. kiadás)
Fák, bokrok (3. kiadás)
Legyek, hangyák, méhek, darazsak (3. kiadás).
Vadak (2. kiadás)
Ásványok
Mohák, zuzmók, harasztok (2. kiadás)
Bogarak (3. kiadás)
Kövületek
Kutyák (3. kiadás)
Kígyók, békák (2. kiadás)
Díszmadarak (3. kiadás)
Vadvirágok 2. (2. kiadás)
Kultúrnövények 1. (2. kiadás)
Pókok, skorpiók (3. kiadás)
Háziállatok (2. kiadás)
Gyümölcsök (2. kiadás)
Ősállatok (2. kiadás)
Kultúrnövények 2.
Felhők
Állatkerti emlősök
Állatkerti madarak
Gyógynövények
Tengeri állatok 1.
Tengeri állatok 2.
Emberek
Kaktuszok, pozsgások
Fűszernövények
Különös növények
Kisemlősök
Emberelődök
Trópusi pillangók

